

qatala
qatala

*Attika IZMAJLOVA,
doktorka filozofie v oboru historie*

Lidový oděv obyvatel Ázerbájdžánu

OBLEČENÍ JE JEDNOU Z NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH SOUČÁSTÍ HMOVNÉ KULTURY, KTERÁ SI PO DLOUHOU DOBU ZACHOVÁVÁ TRADIČNÍ RYSY. NA UTVÁŘENÍ ODĚVU MAJÍ VLIV KLIMATICKÉ PODMÍNKY I EKONOMICKÁ ČINNOST OBYVATELSTVA. ODĚV JE ODRAZEM ETICKÝCH A ESTETICKÝCH NOREM NÁRODA, OBSAHUJE INFORMACE O HODNOTOVÉ ORIENTACI V URČITÉM OBDOBÍ, O ZPŮSOBU OBLÉKÁNÍ A LIDOVÝCH TRADICÍCH. VYJADŘUJE TAKÉ SPOLEČENSKÉ A SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ SVÉHO NOSITELE.

Dámské boty, výšivky, 19. století, Národní muzeum dějin Ázerbájdžánu

Ženské oblečení. Ačkoliv co do složení byl ázerbájdžánský ženský oděv ve značné míře stejného typu, byly zde značné rozdíly ve vnější podobě oděvu v různých historicko-etnografických oblastech. Hlavními prvky lidového ženského oděvu byla košile, sukně a několik druhů dalšího svrchního oblečení: čepken, *archalyk*¹ *katibi*, *kuladža*.

Ve většině oblastí Ázerbájdžánu se nosila krátká vcelku střížená košile. Měla rovné průramky a rukávy střední šíře. V některých regionech se kromě toho nosily i košile s rukávy, které se k zápěstí výrazně rozšiřovaly. Tyto košile byly charakteristické pro Karabašský, Šekiský a Gjandžský okres. Byly zpravidla určeny pro sváteční příležitosti. V Ázerbájdžánu byly do jisté míry běžné i dlouhé košile. Nosily je ženy v horské části Talyšského okresu, v Zagatalském okrese, v západní části Nachičevanu a Gazašském a Gusarském okrese. Stříhem se nijak nelišily od krátkých košil.

Košile se převážně šily z látek stejného typu. Materiálem používaným na košile pro každodenní nošení bylo kaliko, kartoun nebo klot. Sváteční košile se šily z hedvábných tkanin, často z jemného hedvábí s plátěnou vazbou, které se nazývalo *kanaus*. Mladé ženy nosily košile růžové, červené nebo žluté barvy. Starší ženy dávaly přednost tmavším barvám – fialové, tmavě modré. Košile byly zdobeny barevnými hedvábnými šňůrkami a úzkou stužkou, kterou se lemovaly okraje límce, předního výstřihu a rukávů. Na spodní okraj košile se zepředu přišívaly zvláštní přívěsky v podobě kulatých plíšků. Protože však košile byla v značné míře zakryta svrchní vrstvou oděvu, hrála v oděvu bezvýznamnou roli.

Mezi dalším svrchním oblečením byla nejoblíbenější široká sukně. V některých regionech, kde se nosila dlouhá košile, byly běžným oděvem kalhoty zvané šarovary s úzkými nohavicemi. Šarovary se často šily

1. V některých pramenech je uveden tvar „arkalyk“ (pozn. překl.)

*Mužský národní oděv, Národní muzeum dějin
Ázerbájdžánu*

z látky červené barvy. Sukně byly sešity z několika rovných pruhů látky a byly hustě našasené. V horní části sukně byla přišita dvojitě složená látka, která měla otvor na provlečení speciálního pleteného pásu. Sukně se nezapínala v pase, nýbrž o něco níž. Bylo zvykem nosit i spodní sukni. Pro slavnostní příležitosti se šily sukně z různých hedvábných tkanin – *kanausu*, *darai*, brokátu, hustě tkaných hedvábných látek, někdy také ze sametu. Ženy z bohatých rodin nosily sukně ušité z mušelínu protkávaného zlatými kvítky nebo ornamentálními vzory. Sukně byly zdobeny na spodním okraji lemovkou z jiné látky, zlatou *baftou* (*druh látky – pozn. překl.*), krajkami utkanými z tenké kovové nitě (zlaté nebo stříbrné) zvaných *zandžir*. Méně často se ke zdobení používala výšivka tvořená zlatými nitěmi nebo skleněnými perličkami. Ozdoby na sukni byly často shodné se zdobením svrchního oděvu, který kryl horní část těla. Je třeba říci, že nošení tradiční košile a sukně se udrželo ve většině ázerbájdžánských okresů až do 60. let 20. století.

Svrchní ženský oděv se vyznačoval velkou rozmanitostí. Ženy všeobecně nosily krátký vcelku střižený oděv zvaný „čepken“, který neměl zapínání, a delší v pase prostřižený „*archalyk*“. Čepken měl na bocích cípy, které byly lemovány *baftou* v kombinaci s užší stužkou zvanou „*karakoz*“. V Karabašském okrese se nosil čepken s falešnými rukávy s dlouhým plochým zakončením. V jiných regionech Ázerbájdžánu nebyl příliš rozšířen. Obvykle se zapínal nebo zašněroval v pase. Čepkeny jednotlivých ázerbájdžánských regionů se lišily hlavně svými rukávy. V Nachičevanském a Talyšském okrese se nosil čepken stejného typu, který měl dlouhé

*Svrchní ženský oděv „archalyk“, 19. století,
Národní muzeum dějin Ázerbájdžánu*

Mužský národní oděv, fotografie z počátku 20. století

rovné rukávy (1, 2). V Gjandžském a Šekiském okrese byl rozšířen čepken s krátkými rukávy, které nedosahovaly k lokti. Čepkeny, které se nosily v těchto regionech, měly zapínání, někdy byly oba přední díly staženy k sobě šňůrkou v pase.

Dalším typem svrchního oděvu byl *archalyk*. Nosil se v zemědělských regionech Ázerbájdžánu ještě ve 30. letech 20. století. *Archalyk* byl prostřížen v pase. K živůtku byl přišit delší nebo kratší hustě našasený šusek. Přední výstřih byl buďto špičatý, hranatý, nebo oválný. Rukávy *archalyku* byly obvykle dlouhé a rovné. V některých oblastech šili *archalyk* v delší variantě, zato ale rukávy byly krátké a sahaly jen po loket. Konkrétně se tato varianta nosila v Nachičevanském a Zagatalském okrese (3). K variantám *archalyku* patří oděv stejného střihu s dlouhými falešnými rukávy známý pod názvem

„*katibi*“. Tento model byl často lemován kožešinou, případně byl kožešinou vypodšívkován. V 19. století nosily tento oděv zámožné vrstvy obyvatel.

Na samém konci 19. a počátku 20. století se v Karabašském okrese a mezi městským obyvatelstvem stal velmi populární *archalyk* nového střihu známý pod názvem „karabašský“. Novinkou byl hluboký oválný výstřih v přední části oděvu, rukávy od lokte dolů byly rozšířeny v podobě hrdla, šusek byl značně zkrácen a byl poskládaný do malého záhybu. Živůtek *archalyku* těsně obepínal postavu a zapínal se na háčky. Tato varianta *archalyku* se nosila také v severozápadní části Ázerbájdžánu, a to hlavně mezi ženami z bohatých vrstev.

Vyjmenované varianty čepkeny a *archalyku* se šily z pevných látek, nejčastěji ze sametu tmavě červené, vínově červené, tmavě modré a fialové barvy a také z hladce tkané vlny – *tirmy*. Na konci 19. století a počátku 20. století se svrchní oděvy šily z hedvábí a brokátu se vzorem, který tvořily vetkávané zlaté nebo stříbrné nitě. Karabašský *archalyk*, který vešel do módy později, býval ušit z různých druhů hedvábných tkanin. Tento typ *archalyku* býval často ušit ze stejné látky jako sukně, byl to tedy kostým. Výše zmíněné čepkeny a *archalyk* se obvykle šily z jiných látek než sukně. Jak už bylo výše řečeno, nejtýpčtější bylo svrchní oblečení z pevné tkaniny jedné barvy. Takový oděv obepínal trup, vyznačoval pas a dělal ztepilou postavu. Široká objemná sukně zdůrazňovala útlý pas. Zdobení svrchního oděvu se obvykle přikládalo velký význam. Okraje předního výstřihu všech druhů svrchního oděvu byly ozdobeny lemováním, okraje předních dílů různými stužkami a pásky, často zlatými nebo stříbrnými. Okraje předního výstřihu se také zdobily různými stříbrnými přívěsky ornamentálních tvarů, kulatými plíšky a penízky spojenými do řetízku.

Bohatým zdobením se vyznačovaly pokrývky hlavy ázerbájdžánských žen, které ač měly řadu obecných

Svrchní ženský oděv „kürdü“, 19. století, Národní muzeum dějin Ázerbájdžánu

Ženský národní oděv, fotografie z počátku 20. století

rysů, si v 19. a na počátku 20. století zachovaly místní odlišnosti. K pokrývkám hlavy patřila čepička, která se nosila pod šátkem, dále šátky a různé ozdoby hlavy. Znamé byly tři druhy čepiček: **arakčín**, **čepec (beranice)**, čutka v podobě vysokého měkkého čepce (4).

V Karabašském, Nachičevanském a Talyšském okrese a v západních regionech nosily ženy měkkou kulatou čepičku podobnou tubetějce. Čelní část čepiček byla ozdobena látkovou lemou či stužkou. Čepičky určené pro slavnostní příležitosti byly ušity ze sametu a ozdobeny zlatou oděvní výšivkou; zepředu se na okolek našivaly stříbrné nebo zlaté plíšky, na okraje drobné kulaté nebo kosoúhlé ozdoby. V západních regionech Ázerbájdžánu se kromě zmíněných **arakčínů** nosily i mnohem vyšší čepičky zvané „**dinga**“ na pevné konstrukci, byly též bohatě zdobené, často i komplikovanými ozdobami z penízků, v jejichž středu byl umístěn medailon.

V Zagatalském okrese se hodně nosil slavnostní čepec zvaný „**dujmeča**“. Ještě na počátku 20. století ho

nosily i mladé ženy. Nicméně v posledních desetiletích jej nosí především starší ženy. Je bohatě ozdoben výšivkami a stříbrnými plíšky a trubičkami, vpředu pod bradou se zapíná na stříbrný řetěz se splývavými přívěsky z velkých penízků (5).

Pokrývka hlavy nazývaná **čutku**, která měla vzhled pytlovitého čepce, se nosila v Širvánském, Guba-Chačmazském, Šekiském a Zagatalském okrese; v posledním pak také zároveň s čepcem **dujmeča**. **Čutku** byla obvykle ozdobena štepováním, látkovou lemou, krásnými knoflíčky. Obzvláště bohatě byly zdobeny sváteční **čutku**. Často byly ušity z drahých hedvábných látek, na spodní část se přišivaly třásně ze zlatých nebo stříbrných nití. Čelní část byla pošíta speciálními ozdobami v podobě stříbrných nebo zlatých plíšků.

Přes čepičky se různým způsobem uvazovaly šátky. Při slavnostních příležitostech kryly hlavu jemné hedvábné šátky světlých barev, mladé ženy si často uvazovaly šátky červené barvy. V Nachičevanském

Výstava národníhooblečení na bulváru v Baku

okrese byl hedvábný šátek upevněn na čepičce, jeho konce volně splývaly. V mnoha dalších lokalitách se přes šátek uvazovaly ještě malé šátky různých barev způsobem, který připomínal turban. Tato kombinace se v minulosti ještě doplňovala ozdobami, které občas sloužily k upevnění složité pokrývky hlavy. Všude byly hodně rozšířeny ozdoby zvané „*garmag*“, což byl řetízek s háčky na koncích. Především se jednalo o různé čelenky (*alynlyg* a *silsile*), které se upevňovaly na hlavu pomocí tří háčků. V Nachičevanském okrese existuje do dnešních dnů ozdoba „čenebend“, která prochází pod bradou a na spáncích se upevňuje k šátku. Složitě ozdobené, které se nosily na hlavě, bylo možné vidět ještě na konci 20. století v Šekiském a Zagatalském okrese. V Zagatalském okrese měly tyto složité ozdobné

Svrchní ženský oděv „labbada“, 19. století, Národní muzeum dějin Ázerbájdžánu

pokrývky nádherné a svérázné zdobení zvané „*tadž*“. Ozdoba, pokud ji má žena na hlavě, připomíná čepičku se špičkou.

Mužské oblečení. Ázerbájdžánské mužské oblečení má do značné míry společné rysy. Bezvýznamné odlišnosti lze pozorovat jenom při porovnání oděvů obyvatel města a vesnice. Mužský oděv se skládal z košile, kalhot, *archalyku* a části zvané „čucha“. Zámožní obyvatelé měst a zvláště duchovenstvo nosilo oděv nazvaný *aba*.

Košile byly střiženy vcelku s rozparkem uprostřed hrudi nebo po straně. Košile pro každodenní nošení se šily z kalika nebo klotu. Sváteční košile pro zámožné občany byly ušity z hedvábí, především z atlasu. Na konci 19. století přišly do módy košile s vysokým stojacím límcem. Košile se šily z látek světlých nebo tmavých barev, které měly spíše tlumený odstín.

Archalyky se nosily otevřené na hrudi nebo uzavřené se stojacím límečkem. Představitelé vládnoucích tříd nosili i *archalyky* s malým oválným výstřihem a rukávy, které se směrem od lokte shrnovaly. Na konci 19. století byl však takový *archalyk* již vzácným úkazem. Na konci 19. století a na počátku 20. století byl v módě dvouřadový *archalyk*, který se zřejmě objevil pod vlivem uniformy ruských vojáků. *Archalyky* byly v pase přestřiženy, jejich šosy byly hustě našasené. Na konci 19. století se začaly šít šosy také z dílů. *Archalyky* se zhotovovaly z různých tkanin podle toho, pro jakou příležitost byly určeny, a podle sociální příslušnosti nositele oděvu. Používaly se k tomu především látky tmavých barev.

*Básnička z Karabachu Khurshidbanu Natavan s dětmi,
19. století*

Přes *archalyk* se nosila čucha, oděv, který byl svým střihem podobný *archalyku*, ale byl delší. Čucha byla obvykle ušita z vlněné tkaniny, nejčastěji ze sukna. V Ázerbájdžánu se nosily tři druhy čuchy. Nejrozšířenější byla čucha s rovnými rukávy, s rozparkem vzadu a po stranách. Její spodní část byla hustě našasená. Nosila se rozhalená, její přední díly však bylo možné spojit. Druhou variantou byla čucha s falešnými shrnovacími rukávy, rukávy byly opatřeny drobnými knoflíčky, takže v případě potřeby je bylo možno zapnout. Tento druh čuchy nosili v 19. století hlavně představitelé zámožných vrstev obyvatelstva, a to především ve městech.

Třetí variantou byla čucha s kapsičkami na náboje, tzv. „*vjazneli*“. Tato čucha se vyznačovala tím, že těsněji obepínala tělo, měla směrem k zápěstí poněkud rozšířené rukávy a byla delší. Čucha „*vjazneli*“ se obvykle nosila s úzkým opaskem, na němž bylo ozdobné stříbrné kování. Byla především oděvem zámožných vrstev obyvatelstva, patřila ke svátečnímu oděvu mladých lidí a lidí středního věku. Přes *archalyk* se nosil opasek z bavlněné nebo vlněné látky. Nosily se také obyčejné kožené opasky nebo pásky ozdobené stříbrným kováním.

Mužský oděv vypadal stroze a byl velmi skromně ozdoben. Sváteční *archalyky* mohly být lemovány na okraji límce a rukávů jemnou hedvábnou šňůrkou černé barvy. Hlavní ozdobou čuchy byly kapsičky na náboje a úzký opasek se stříbrným kováním.

Ázerbájdžánské mužské pokrývky hlavy byly značně rozmanité. Nejvíce se nosily vysoké čepice z ovčí kožešiny ve tvaru helmy nebo válce s plochým látkovým dýnkem. V zemědělských regionech se při svátečních příležitostech nosily vysoké čepice válcovitého tvaru s rovným dýnkem, které byly ušity z látky. Zámožní lidé, zvláště obyvatelé měst, nosili „*buchary*“ – vysoké čepice z perziánu, které měly obvykle válcovitý tvar. Šlechta nosila ještě vyšší čapky, přičemž si jejich nositelé dýnko čepice obvykle promáčkli. Městská mládež nosila i nízké čepice z jemné plsti nebo sukna s rovným dýnkem. V Talyšském okrese byly v módě zašpicatělé čapky vyrobené z plsti nebo silné vlny s okolkem z kožešiny nebo látky tmavé barvy.

Jako obuv se nosily čarygy z vyčiněné holiny, dále *bašmaky* – střevíce na podrážce bez opatku, *mast* – měkké holínky s tuhou podešví. Jak muži, tak ženy nosili vlněné vzorované ponožky. Sváteční střevíce žen se šily z kůže různých barev – červené, zelené a černé, ženské *bašmaky* byly ozdobeny výšivkou se skleněnými perličkami, lesklými cetkami a kovovými destičkami.

V poslední čtvrtině 19. století se ázerbájdžánský mužský oděv začal radikálně měnit pod vlivem městského oblečení evropského stylu. Lidový ženský oděv se zachoval výrazně déle, a to až do první třetiny 20. století. Změny v ženském odívání probíhaly pomaleji.

V 60. letech 20. století tradiční oděv téměř vymizel. Dnes již zřídka můžeme potkat lidi v lidovém oděvu, a pokud se nám to poštěstí, tak jsou to lidé staršího věku žijící ve vzdálených obcích. ❀

Literatura

1. Измайлова А.А. О народной одежде Нахичеванской зоны в XIX - начале XX века. //Известия АН Азерб. ССР, Серия история, философия, право, 1981, №2.
2. Измайлова А.А. О народной одежде населения юго-восточных районов Азербайджана. //Известия АН Азерб. ССР, Серия история, философия, право, 1964, №4.
3. Измайлова А.А. Женская народная одежда Закатальской зоны в конце XIX-начале XX века. //Известия АН Азерб. ССР, Серия история, философия, право, 1974, №4.
4. Измайлова А.А. Женские головные уборы Азербайджана. //Азербайджанский этнографический сборник. №4, Б., 1981, с.64.
5. Там же, с.97.